

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Ensâb*, III (nşr. Abdülazîz ed-Dürî), nâşirin mukaddimesi; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 216; Sezgin, *GAS*, I, 320-321; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahş ft neş'etti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 49-50; a.mlf., "Kütübü'l-ensâb ve târihu'l-Cezireti'l-'Arabîyye", *Dirâsâtü târihi'l-Cezireti'l-'Arabîyye*, Riyad 1979, I, 137-141; M. Cäsım el-Meşhedânî, *Mevâridü'l-Belâzûrî 'ani'l-üsreti'l-Ümeviyye ft Ensâbi'l-eşrâf*, I-II, Mekke 1407/1986; Muhammed Hamidullah, "Le Livre de généalogies d'al-Balâdhurî", *BEÖ*, XIV (1952-54), s. 197-211; Meir M. Bravmann, "On Reading al-Balâdhurî's *Ansâb al-Aşraf*", a Contribution to Arabic Lexicography", *Isl*, XLII/1 (1965), s. 58-70, 238-246; Khalil Athamina, "The Sources of al-Balâdhurî's *Ansâb al-Aşraf*", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, V, Jerusalem 1984, s. 237-262; C. H. Becker, "Belâzûrî", *IA*, II, 467-468; a.mlf. — [F. Rosenthal], "al-Balâdhurî", *EJ*² (İng.), I, 971-972; C. E. Bosworth, "Balâdhurî", *EIr*, III, 570-571.

MUSTAFA FAYDA

ENSAR

(الأنصار)

**Hız. Peygamber'e
ve muhacirlere yardımçı olan
Medinelî müslümanlar.**

Ensâr kelimesi, "yardım etmek" anlamındaki **nasr** kökünden türeyen **nasîr** veya **nâsir** sıfatının çoğulu olup ism-i mensûbu **ensârî**dir. İslâm literatüründe ensar, Hız. Peygamber'i ve muhacirleri yurtlarında barındırmak ve korumak suretiyle onlara büyük yardımda bulunan Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Yesribli (Medinelî) müslümanlar için kullanılmıştır. Enes b. Mâlik'in belirttiğine göre bu isim ilk defa Kur'an-ı Kerim'de yer almıştır (Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 1). Ensar bu anlamıyla Kur'an'da iki âyetle (et-Tevbe 9/100, 117) muhacirlerle birlikte geçmekte ve Allah'ın her iki topluluktan da hoşnut olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Haşr sûresinin 9. âyetiyle Enfâl sûresinin 72 ve 74. âyetlerinde ensar kelimesi zikredilmemekle birlikte Hız. Peygamber'e ve muhacirlere yaptıkları hizmetler, gösterdikleri fedakârlıklar belirtilerek kendileri övülmüştür. Öte yandan muhacir veya ensar ayırımı yapmaksızın genel olarak Resûl-i Ekrem'in ashabından övgüyle söz eden âyetlerin ashabın bir bölümünü teşkil eden ensarla da ilgili olduğuna işaret etmek gerekir (meselâ bk. el-Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/169-174; el-A'râf 7/157; el-Enfâl 8/26, 64; et-Tevbe 9/88-89; el-Feth 48/18-19, 29).

Ensarın mensup olduğu, Kahtânîler'in Ezd kolundan gelen Evs ve Hazrec kabileleri, dedeleri Sa'lebe b. Amr dönemin-

de muhtemelen milâdî II veya III. yüzyıllarda Yemen'deki arım* selinden sonra Yesrib'e göç etmişler, uzun süre Yesrib'deki yahudilerin siyasi ve iktisadi baskısına mâruz kalmışlardır. Suriye taraflarına yerleşen akrabaları Gassânîler'in de yardımıyla ancak VI. yüzyılın ortalarında şehrin idaresinde söz sahibi olabilmişlerdir. Câhiliye döneminde sürekli savaş halinde bulunan iki kardeş kabile arasındaki en son mücadele uzun süre devam eden Buâs Harbi'dir.

Hız. Peygamber, nübüvvetin on birinci yılının (620) hac mevsiminde Akabe'de karşılaştığı Hazrec kabilesinden altı kişiyi İslâmiyet'e davet etti. Müslümanlığı hemen kabul eden bu kişiler yeni dinlerini Medine'de yaymak için harekete geçtiler ve bu sayede birçok kişi müslüman oldu. Ertesi yıl yine hac mevsiminde onu Hazrec ikisi Evs kabilesinden olmak üzere on iki kişilik bir heyet Mekke'ye gelerek Hız. Peygamber'le yeni bir görüşme yaptı. İslâm tarihinde Birinci Akabe Biatı adıyla anılan bu toplantıdan bir yıl sonra yetmiş beş Medinelî'nin katılımıyla yapılan İkinci Akabe Biatı'nda Hız. Peygamber'in yanında sadece amcası Abbas bulunuyordu. Medineliler Resûlullah'ı şehirlerine davet ettiler. Abbas burada yaptığı konuşmada, bu hicretin gerçekleşmesi halinde onların ağır bir düşman baskısına mâruz kalacaklarını hatırlatarak gevşeklik göstereceklerse şimdiden bu davetten vazgeçmeleri hususunda kendilerini uyardı. Bunun üzerine Medineliler Hız. Muhammed'i canlarını, mallarını ve ailelerini korudukları gibi koruyacaklarına, kendisine itaat edeceklerine ve her türlü yardım yapacaklarına, hiç kimseden çekinmeden hak yolda yürüyeceklerine dair ant içip ona biat ettiler (bk. AKABE BİATLARI). Bu biatlar sonunda Hız. Peygamber Mekke'li müslümanlara Medine'ye hicret edebileceklerini bildirdi. Onlar da bu emre uyarak Mekke'yi terketmeye başladılar; daha sonra Resûl-i Ekrem de Ebû Bekir'le birlikte Medine'ye hicret etti.

Hız. Peygamber, hicretten hemen sonra gerçekleştirdiği kardeşlik akdi merasiminde her Mekke'li'yi bir Medinelî ile kardeş ilân etti (bk. MUÂHÂT). Böylece bütün varlıklarını Mekke'de bırakıp gelen muhacirlere büyük ölçüde maddî ve mânevî destek sağlanmış oldu. Medinelî müslümanlar muhacirleri öz kardeşleri gibi kabul ettiler ve ellerindeki her imkânı onlarla paylaşmak istediler. Bu arada yardımlarını, muhacirleri kendi

hurmalkılarına ve evlerine ortak etme noktasına kadar götürmek istemişlerse de Resûlullah'ın mülkiyet ortaklığına râzı olmaması üzerine muhacirler ensara ait hurmalıklarda çalışarak emeklerine karşılık mahsulden pay almışlardır. Ayrıca başlangıçta kardeşler arasında miras câri iken Bedir Gazvesi'nden sonra nâzil olan Enfâl sûresinin 75. âyetiyle bu uygulamaya son verildi. İnsanlık tarihinde benzeri görülmeyen bu İslâm kardeşliği Kur'an-ı Kerim'de şu âyetle dile getirilmektedir: "İman edip hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenlerle bunları barındırıp yardım elini uzatanlar, işte onlar birbirlerinin gerçek dostlarıdır" (el-Enfâl 8/72). Ensar-muhacir dayanışması sonucunda Hız. Peygamber'in Medine'de kurduğu çarşıda ticarî hayat canlanmış ve Medineliler yahudilerin iktisadî hâkimiyetinden kurtulmuşlardır.

Kaynaklarda ensarın Hız. Peygamber'e ve muhacirlere gösterdikleri yakın ilgi ve sevgiyi gösteren pek çok olay nakledilir. Özellikle hicret sırasında Medineliler'in Resûlullah'ı ve diğer muhacirleri heyecanlı bekleyişleriyle başlayıp ardından devam eden son derece duygulu ve etkileyici olaylar yaşanmıştır. Hicretten sonra Hız. Peygamber'in Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin evinde kaldığı süre içinde ensarın çeşitli kollarına mensup aileler ona sırayla yemek getirmiş ve hediyeler sunmuşlardır. Bu yiyeceklerin pek azıyla yetinen Resûl-i Ekrem geri kalanını da yoksul muhacirlere dağıtmış veya onları evine çağırarak kendi sofrasında ağırlamıştır. Ensardan Ümmü Süleym'in, dokuz on yaşlarındaki oğlu Enes'i Hız. Peygamber'in huzuruna getirip ensar kadınlarının ona sundukları hediyelerle övündüklerini, kendisinin ise oğlunu hizmetine sunmaktan başka ikramda bulunma imkânı olmadığını söylemesi, ensarın Hız. Peygamber'e ve onun şahsında bütün muhacirlere karşı nasıl bir ilgi, yardım ve destek yarışına girdiklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Kur'an-ı Kerim'de ensarın bu fedakârlığı şöyle belirtilmiştir: "Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları öz canlarına tercih ederler" (el-Haşr 59/9).

Ensar Akabe'de Hız. Peygamber'e verdiği sözü tutarak onu her türlü tehli-

keden korumuş, gerek Medine'deki yahudilere ve münafıklara, gerekse Bedir Gazvesi'nden itibaren Mekkelî müşriklere ve diğer düşmanlara karşı yapılan silâhlı mücadelelerde daima Resûl-i Ekrem'in ordusunda yer almış, birçok kahramanlık örneği vermiştir. Bedir Gazvesi'nden önce Kureys ile savaşacağını haber veren Hz. Peygamber ileri gelen bazı sahâbîlerin düşüncelerini sorunca ensarın liderlerinden Sa'd b. Muâz daha önce kendisine iman edip desteklemeye söz verdiklerini, bu sebeple düşmana karşı koymaktan çekinmeyeceklerini söylemiştir. Aynı şekilde ensarın hanımları da büyük fedakârlıklar göstermişler, İslâm'ın gelişip güçlenmesine destek olmuşlardır.

Ensarın fedakârlığını her fırsatta dile getiren Hz. Peygamber onları ancak müminlerin seveceğini, ensarı sevenlerin mukâfatının Allah tarafından sevilme, nefret edenlerin cezasının da Allah'ın buğzuna uğramak olduğunu belirtmiş (Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 4), bir düğünden dönen Medinelî çocukları ve kadınları görünce doğrulup ayağa kalkarak dünyanın en değerli ve makbul insanların ensar olduğunu söylemiş ve Cenâb-ı Hakk'a dua ederek ensarı ve onların nesillerini bağışlamasını dilemiştir. Ensar evlerinin hepsinde hayır bulunduğunu, özellikle de Benî Neccâr, Benî Abdüleşhel, Benî Hâris b. Hazrec ve Benî Sâide kabilelerine ait evlerin hayırlı olduğunu ifade etmiştir (Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 172-180). Ensarın feragat ve fedakârlıkları Resûlullah tarafından olduğu gibi diğer bütün müslümanlar tarafından da daima takdirle anılmış, İslâm kardeşliğinin ideal bir uygulaması olarak görülmüş ve örnek alınmaya çalışılmıştır.

Hz. Peygamber'in, yeni müslüman olan bazı Mekkelîler'e (müellefe-i kulûb*) gönülleri İslâmiyet'e ısındırmak için bol miktarda ganîmet malı vermesi üzerine bir kısım cahil Medinelîler onun hemşehrilerini tutup kendilerini bırakacağını ileri sürdükleri zaman Resûl-i Ekrem bunun doğru olmadığını söylemiş, başkaları ganîmet mallarıyla evlerine dönerken onların Allah elçisiyle birlikte dönmelerinin daha hayırlı olacağını belirterek gönülleri almıştır. Bütün insanlar bir vadiye, ensar başka bir vadiye girse kendisinin ensarla beraber gideceğini ve hicret dinî bir emir ve ibadet olmasaydı kendisini ensardan biri sayacağını ifade ederek onları sevindirmiştir (Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 1-2; Tirmizî, "Menâkıb", 66). Hz.

Peygamber, son hastalığı sırasında ensardan bazı kimselerin kendisini ebediyen kaybedecekleri korkusuyla toplanıp ağladıklarını öğrenince son defa Mescid-i Nebevî'nin minberine çıkarak ensar hakkında bir konuşma yapmış, gittikçe azalan ensarın kendi cemaati, sırdaşları ve güvendiği kimseler olduğunu, üzerlerine düşen görevleri hakkıyla yaptıklarını söyleyerek onlara iyi davranılmasını, hatta kötülük yapanlarının bile bağışlanmasını tavsiye etmiştir (Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 11).

Hayatı boyunca Resûl-i Ekrem'e sahip çıkarak daima onun yanında olan ensar vefatından sonra da hadislerini titizlikle koruyup daha sonraki nesillere aktarmıştır. En çok hadis rivayet eden yedi sahâbiden biri olan İbn Abbas as-hap içinde en fazla hadis bilenlerin ensar olduğunu söylemektedir (Dârimî, "Mukaddime", 47).

Ensarın ileri gelenleri arasında, başta Hz. Peygamber'i hicretten sonra evinde misafir eden Ebû Eyyüb el-Ensârî olmak üzere Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr, Es'ad b. Zürrâre, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Külsüm b. Hidm, Ebû Dücâne, Ebû Talha, Enes b. Mâlik, Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Revâha, Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Zeyd, Ebû'd-Derdâ, Es-mâ bint Yezîd, Ümmü Süleym, Ümmü Harâm bint Milhân gibi sahâbîleri zikretmek mümkündür. Ensar, Hz. Peygamber ve muhacirlerin Medine'ye hicretlerine imkân sağlamanın bir sonucu olarak İslâm tarihinin seyrini değiştirmiş, Medine'de ilk müslüman devletinin kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Resûl-i Ekrem, İslâm'ın tebliği ve uygulanması için ihtiyaç duyduğu pek çok imkâna, insan ve yurt unsurlarını ensarın sağladığı bu devlet sayesinde ulaşabilmiştir. Ensar, Hz. Peygamber'den sonra devletin yönetimini ele geçirme hususunda ısrarlı olmamış, Sakîfetü Benî Sâide'de Sa'd b. Ubâde'ye biat etmek üzere iken Hz. Ömer'le Ebû Bekir'in müdahale etmesi üzerine biattan vazgeçmiş, muhacir dostlarının değerini takdir edip onların lehine fedakârlıkta bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir'den sonra da hilâfet meselesinde herhangi bir iddiaları bulunmadığı gibi bu mühim meselenin çözümü hususunda söz sahibi olmamanın ezikliği gibi bir psikolojinin esiri de olmamışlardır.

Hz. Ali'yi daima destekleyen ensar Hz. Osman'a karşı girişilen harekette isyancılara katılmamış, Hz. Osman'dan şikâyetçi olmalarına rağmen genellikle bu

işe karışmamış, Emevîler'e karşı Hâricî, Alevî ve Hâşimîler'in çıkardıkları ayaklanmalarda da yer almamıştır. Hz. Peygamber'den sonra ensar umumiyetle siyasetten uzak bir hayat yaşamış, ticaretle uğraşmış, dinî ilimlerle ve bilhassa hadis rivayetiyle meşgul olmuş, bu arada bazıları da fetihlere katılmıştır. Emevîler zamanında ise siyasî ve dinî gelişmeler sonucunda bir muhalefet merkezi haline gelen Medine'de bulunmanın çilesini çekmişler, zulme ve baskılara mâruz kalmışlardır.

Ensarın faziletine, soyuna ve ensardan bazı şahsiyetlerin hayatına dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber'in meşhur şairi Kâ'b b. Zühre'nin *Kaşide râ'iyye fi medhi'l-ensâr* (Mekketü'l-belediyye bi'l-İskenderiyye, nr. 1276, b/7) ve *el-Kaşidetü'l-mîmiyye fi medhi'l-ensâr* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3768, vr. 82-83) adlarında iki kasidesi, Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Makdisî'nin *el-İstîbâr fi nesebi'l-ensâr* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5235, 61 varak) adlı eseri, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin *el-'Âbir fi'l-ensâr ve'l-muhâcir ve'l-cihâd ve'l-ğazv ve's-şühedâ'* (İstanbul 1276) adlı risâlesi, Abdülmün'im el-Hâşimî'nin *Nisâ'ü'l-ensâr* (Beyrut 1408/1988) ve Hüseyin Münis'in *eş-Şahâbe mine'l-ensâr* (Kahire 1409/1989) adlı kitapları bu eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, V, 210; Dârimî, "Mukaddime", 47; Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 1-8, 11; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 121, 122, 172-181; Tirmizî, "Menâkıb", 65, 66; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 70-110, 150; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, I, 219-239; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 352-369, 395-409; İbn Seyyidunnâs, *Uyû-nü'l-eşer*, I, 155-159, 199-203; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Beyrut 1966, III, 148-159, 196, 224-229; Hersekli Mehmed Kâmil, *Metâliu'n-nücûm*, İstanbul 1307, II, 187-195; M. Hüseyin Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa* (nşr. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1945, s. 135-153, 157-159; M. İzzet Derveze, *Sîretü'r-Resûl*, Kahire 1384/1965, II, 31-72; Ebû'l-Hasan en-Nedvî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Cidde 1401/1981, s. 129-135, 166-167; Kehhâle, *Mu'cemü kaba'i li'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 50-51; *Miftâhu künûzi's-sünne*, s. 66-68; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, I, 249-309; a.mlf., "Akabe Hadisesi, Hicret ve Getirdikleri", *Diyanet Dergisi* (Hicret Özel Sayısı), Ankara 1981, s. 31-83; W. Montgomery Watt, *Haz. Muhammed Mekke'de* (trc. Rami Ayas — Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 149-162; a.mlf., "al-Anşâr", *El*² (Fr.), I, 529-530; Mübârekfûrî, *er-Raḥîku'l-mah-tâm*, Beyrut 1408/1988, s. 139-156, 172, 178, 179; H. Reckendorf, "Ensâr", *İA*, IV, 276-277.

